

Autoedukacja wyzwaniem XXI wieku – rola uczelni wyższej w procesie samokształcenia studentów

Spółczesne społeczeństwo stawia przed uczniem, studentem nowe wyzwania, które dana jednostka powinna podjąć, aby móc w prawidłowy sposób funkcjonować w szybko ewoluującym świecie. Wymaga to od niej kompetencji, umożliwiających efektywną organizację i planowanie procesu samodzielnego zdobywania wiedzy, jak i umiejętności. Głównymi instytucjami edukacyjnymi, które stwarzają warunki do podejmowania tak rozumianego samokształcenia jest szkoła, uczelnia wyższa, ze szczególnym uwzględnieniem tej ostatniej, gdzie samostereowność przeważa nad kierowanym z zewnątrz procesem uczenia się. Pogłębiona analiza autoedukacji studentów wymaga poczynienia ustaleń definicyjnych oraz postawienia kilku zasadniczych pytań: **Jakie kategorie czynników wpływają na przebieg, poziom samoedukacji studentów? W jaki sposób współczesne uczelnie wyższe stymulują proces samokształcenia, będącego wyzwaniem XXI wieku? Które formy samodoskonalenia są najczęściej podejmowane przez osoby studiujące?** Odpowiedzi na te pytania pozwolą na określenie roli uczelni wyższej w kształtowaniu procesu samokształcenia studentów oraz na ukazanie jego wagi w szeroko rozumianym rozwoju poznawczym, osobowościowym człowieka.

Samokształcenie, autoedukacja, samouctwo...

Starożytni filozofowie uważali, że autoedukacja jest czynnikiem kształtującym światopogląd człowieka, wiedzę o nim samym oraz otaczającej rzeczywistości. Jednym z wielkich zwolenników samokształcenia intelektualnego był Sokrates, który uczynił je ideą przewodnią wyznawanej filozofii. Postulował on jednak zachowanie umiaru w procesie dochodzenia do zdobywania wiedzy, gdyż sądził, iż nadmierna gorliwość stwarza ryzyko rozwoju negatywnych cech osobowości, takich jak egoizm, egocentryzm czy egotyzm (dążenie do bycia w centrum zainteresowania, koncentracja na własnych potrzebach, zainteresowaniach).

Współcześnie w literaturze przedmiotu samokształcenie jest ujmowane jako „proces uczenia się, podejmowany i prowadzony przez jednostkę świadomie, samodzielnie, planowo i systematycznie, zmierzający do wzbogacenia posiadanej przez nią wiedzy i umiejętności o charakterze ogólnym i specjalistycznym. Cele, treść, warunki i środki samokształcenia jednostka ustala sama. W ostatnich latach samokształcenie jest uważane za istotny element uczenia się przez całe życie jako jednego z warunków skutecznego funkcjonowania człowieka w społeczeństwie wiedzy” [Kupisiewicz, 2009, s. 159]. W piśmiennictwie naukowym jako powszechne zjawisko uznaje się stosowanie jego synonimów, m.in.: samouctwo, samokształcenie, samowychowanie oraz coraz bardziej popularnych terminów, tj.: autoedukacja, samoedukacja, samokształtowanie [Prymak, 2010].

Tak szerokie rozumienie samokształcenia powoduje, iż wychodzi ono poza ramy instytucjonalne i staje się przedsięwzięciem na całe życie. Obecnie jest ono nieodłącznym elementem egzystencji ucznia, studenta, zachodząc obok procesu kształcenia i jednocześnie go uzupełniając, wiąże się zatem z sukcesywnie postępującym przekazywaniem odpowiedzialności za nauczanie uczniowi, które jest możliwe w sytuacji zaistnienia trzech warunków. Uczeń musi:

1. chcieć lub być gotowym na przyjęcie oferowanej mu autonomii,
2. posiadać lub szybko rozwijać umiejętności i postawy, które umożliwią mu sprostanie konsekwencjom własnej autonomii,
3. być zdolnym do efektywnego uczenia się przy otrzymanej autonomii.

Samokształcenie staje się również jednym z priorytetowych celów nowej podstawy programowej, wprowadzonej w życie wraz z reformą oświaty, gdzie główne działania edukacyjne oscylują wokół wdrażania uczniów do podejmowania pracy nad własnym procesem uczenia się oraz ponoszenia współodpowiedzialności za jego przebieg. Ma on czynić to poprzez:

- samodzielnie planowanie swojej pracy, określanie celów działania,
- poszukiwanie nowych źródeł wiedzy i informacji,
- właściwe i efektywne zagospodarowanie czasu poświęconego na pracę,
- pracę według uprzednio sporządzonego planu, stosowanie odpowiednich strategii uczenia się,
- dokonywanie oceny własnej aktywności i podejmowanych działań,
- ewaluację i modyfikację metod działania [Siadak, 2009].

Realizacja owych zadań jest możliwa poprzez praktyczne zastosowanie cyklu, na którym opiera się kształtowanie umiejętności samokształceniowych. Obejmuje on kilka korelujących ze sobą komponentów: samoocenę, ustanowienie celów, opracowanie planu działania i w efekcie aktywność własną. Wypełnienie jednego zadania zapewnia płynne przejście do zastanowienia się nad kolejnym; pominięcie określonego etapu hamuje rozwój następnych umiejętności.

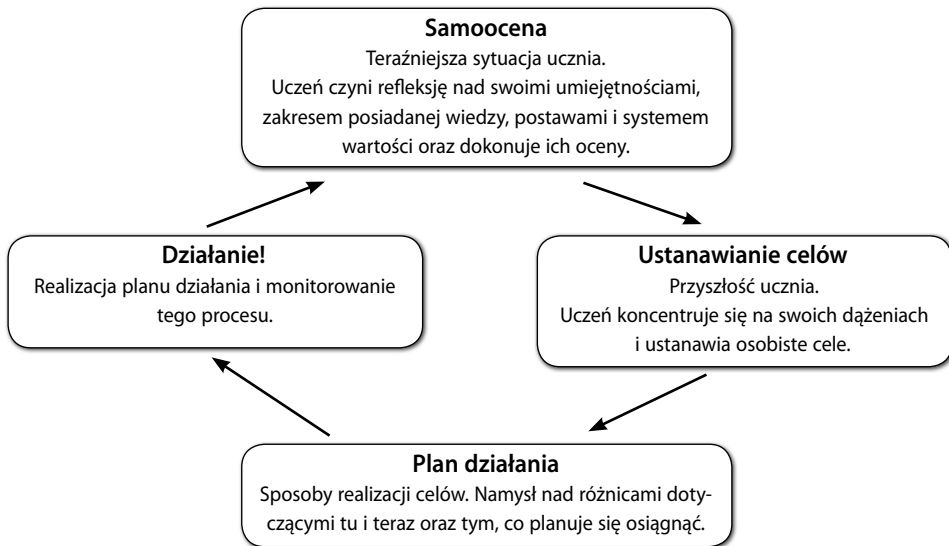
Samoocena stanowi pierwszy i jednocześnie niezbędny element danego cyklu. Uczniowie posiadający ową umiejętność w większym stopniu angażują się w proces kształcenia, bowiem stają przed zadaniem krytycznej oceny swych zasobów. Powinni wykazać wystarczającą samokrytykę, by zauważyć potrzebę dalszego rozwoju i pracy nad sobą, lecz nieprzekraczającą wiary we własne możliwości i pozytywnego rezultatu własnego działania. Rolą nauczyciela jest zatem zadbanie o to, by ocena uwzględniała zarazem mocne strony ucznia, luki do uzupełnienia oraz by wskazywała osiągalne cele.

Ustalenie celów jest kolejnym, niezwykle istotnym etapem cyklu samokształcenia. Cele rozwoju powinny być dla danego ucznia osiągalne, krótkoterminowe, mieć wyznaczoną datę realizacji i być jednocześnie ważne, by stanowić mogły motywację do

dalszego działania, dlatego też konstruktywne jest bazowanie na wartościach kulturowych przez danego ucznia poprzez dążenie do podziwianego ideału.

Plan działania jest naturalną konsekwencją określenia celów i jego konstruowanie następuje bezpośrednio po nim. Wskazuje on konkretne zadania, które umożliwiają osiągnięcie zamierzonych celów i przechodzenie do kolejnych ogniw danego planu.

Działanie stanowi ostatni komponent cyklu samokształceniowego, który uczeń wykonuje samodzielnie oraz dokonuje jego ewaluacji. Istotną rolę na tym etapie przyjmuje nauczyciel, będący swoistym pomocnikiem, nie wyręczającym, lecz będącym tuż za uczniem, na wypadek sytuacji wymagającej wskazania odpowiedniego kierunku aktywności ucznia [Petty, 2010].

Rys. 1. Cykl samokształcenia. Źródło: opracowanie własne na podstawie G. Petty, 2010, s. 338

Wdrażanie cyklu samokształceniowego uzależnione jest od stadium rozwoju, na którym znajduje się dany uczeń, dlatego też na początku drogi wiodącej do pełnienia roli badacza, odkrywcy, niezwykle istotną funkcję spełnia nauczyciel, będący obserwatorem, drogowskazem i koordynatorem zachodzącego procesu, jednocześnie wywołując wewnętrzną motywację uczniów i ukazując pozytywne skutki podejmowania działań samokształceniowych. Uważam, iż jest to niezwykle istotny etap w kształtowaniu roli jednostki świadomej uczestniczącej w zmieniającym się społeczeństwie. Nabycie umiejętności samokształcenia w okresie szkolnym może mieć wpływ na przyszły sukces zawodowy lub jego brak, dlatego tak ważne jest, aby proces ten przebiegał systematycznie w szkołach wszystkich szczebli kształcenia, co warunkuje rozwój zawodowy przyszłych pracowników.

Uczeń samosterowny

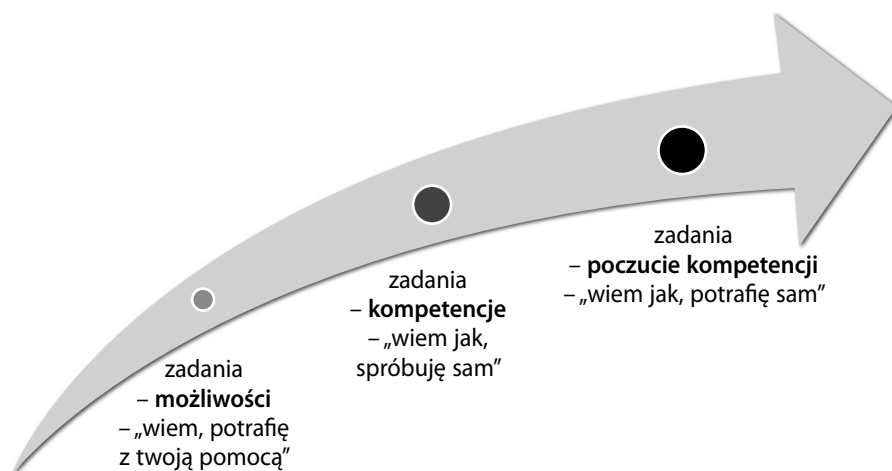
Z samokształceniem wiąże się również pojęcie ucznia samosterownego, będącego samodzielnym, aktywnym uczestnikiem procesu kształcenia. Wchodzi on w interakcje zarówno ze swym nauczycielem, jak i rówieśnikami, kodując dany zakres wiedzy,

przetwarzając go i dzieląc się z innymi własnymi spostrzeżeniami. Cechuje go wysoki poziom zaangażowania w wykonywaną czynność zarówno pod względem intelektualnym, jak i emocjonalnym. Korzysta ze wszystkich możliwości, jakie daje mu środowisko szkolne, uwzględnia własne zasoby i umiejętności w procesie pogłębiania danego obszaru tematycznego.

Te prawidłowości mogą jednak zajść w sytuacji, gdy dziecko ma stworzone odpowiednie warunki do:

- własnej eksploracji,
- eksperymentowania,
- poznawania różnych perspektyw poznawczych.

Niezbędne staje się również stawianie odpowiednich zadań dydaktyczno-rozwojowych, które umożliwiłyby mu podjęcie inicjatywy, rozwój aktywności edukacyjnej oraz ponoszenie odpowiedzialności za własny proces kształcenia. Opierają się one na stopniowym zwiększaniu samodzielności dziecka w wykonywanych działaniach i jednoczesnym wycofywaniu się pomocy nauczyciela, który przyjmuje odmienne role, począwszy od pomocnika, koordynatora, przewodnika, do obserwatora określonych zdarzeń. W ten sposób uczeń staje przed wyzwaniem refleksyjnego namysłu nad własną aktywnością poprzez próbę jej zrozumienia, odpowiednią motywację oraz osobisty stosunek do podejmowanych zadań.

Rys. 2. Zadania dydaktyczno-rozwojowe wpływające na podejmowanie samodzielnej aktywności przez ucznia. Źródło: E. Filipiak, 2009

Zadania te różnią się poziomem trudności. Zakres poszczególnych działań do wykonania różni się ich liczbą i jakością, jest to uzależnione od stadium aktualnego rozwoju określonego dziecka. Tempo pracy determinują sukcesy i porażki, ponieważ ich korelacja jest miarą opanowania umiejętności na danym poziomie samodzielności. Powinnością nauczyciela w tej sytuacji jest manipulacja polem kontroli, gdyż w przypadku niemożności wykonania polecenia (powtarzających się niepowodzeń ucznia) zwiększa pomoc, dostarcza wsparcia z jednoczesną analizą popełnianych błędów i przekazywaniem informacji zwrotnej, ukierunkowującej dziecko na właściwy tor myślenia, dzia-

łania [Filipiak, 2009]. Realizacja owych założeń jest możliwa zarówno podczas lekcji szkolnej, jak i pracy indywidualnej z dzieckiem zdolnym lub mającym problemy z danego przedmiotu. Ważne jest, by uwzględniać stopniowe wycofywanie się nauczyciela i zwiększanie pola aktywności ucznia, by ukształtował on własne poczucie sprawstwa oraz odpowiedzialność za podejmowane wyzwania.

Samokształcenie osób dorosłych

Analiza współczesnego rynku pracy wskazuje, iż autoedukacja stanowi również jedną z głównych kompetencji pracownika XXI wieku, od którego pracodawca oczekuje podejmowania aktywnych działań, takich jak:

- rozwój umiejętności organizowania warsztatu swej pracy,
- poszerzanie zakresu wiedzy na temat rynku pracy oraz rynku edukacyjnego,
- realistycznego planowania poszczególnych etapów życia, co warunkuje efektywny rozwój i awans zawodowy,
- uzupełnianie wiedzy będącej pod wpływem szybko zachodzących procesów dezaktualizacji [Pawłowska, 2008].

Umiejętności te stwarzają możliwość dostosowania się oraz prawidłowego funkcjonowania w warunkach gwałtownych przemian i rozwoju gospodarczego, gdzie coraz częstszym zjawiskiem są pracownicze zespoły międzynarodowe, posługujące się językiem angielskim. Uważam, iż jest to sytuacja generująca potrzebę wzmożonej aktywności intelektualnej, dążenia do przedsiębiorczości oraz podejmowania ustawicznego samokształcenia, które staje się swoistym mechanizmem adaptacyjnym do jedynej stałej cechy współczesnej rzeczywistości – zmiany.

Potwierdzeniem słuszności twierdzenia: „samokształcenie to przedsięwzięcie na całe życie” jest fakt, iż autoedukację podejmuje ówczesnie coraz szersze grono seniorów, pragnących w pełni uczestniczyć w kulturze masowego przekazu, czyniąc to poprzez:

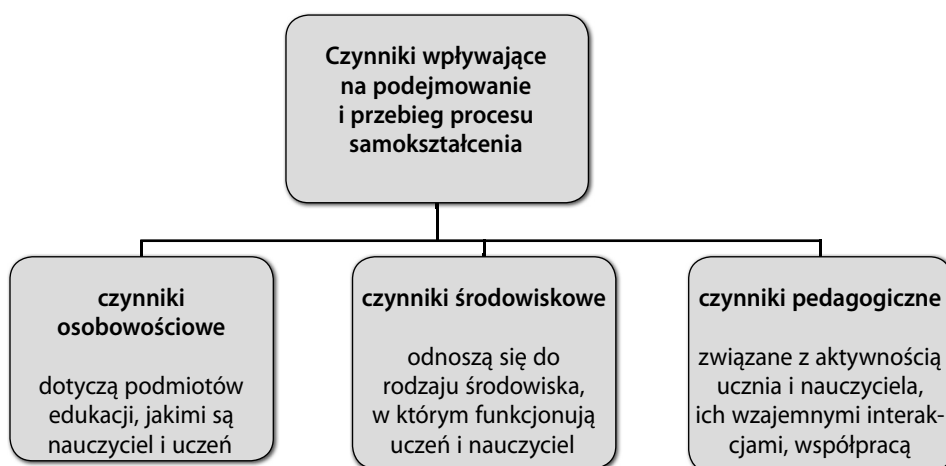
- zapoznanie się z najnowszymi odkryciami technologii informatycznej,
- doskonalenie kompetencji w zakresie posługiwania się językiem obcym,
- pogłębianie wiedzy oscylującej wokół ich zainteresowań poprzez studiowanie publikacji tematycznych, analizę źródeł internetowych, oglądanie programów edukacyjnych,
- aktywne uczestnictwo w kołach funkcjonujących przy Uniwersytetach Trzeciego Wieku, uczęszczanie na zorganizowane zajęcia lub ich prowadzenie.

Współczesny senior przełamuje więc stereotypy i zakorzenione w społeczeństwie schematy, które sugerują, iż edukację formalną i pozaformalną podejmują osoby w określonym wieku – podlegające obowiązkowi szkolnemu lub chcące zdobyć dodatkowe kompetencje w wykonywanym zawodzie. Osoba w okresie późnej dorosłości realizuje zadania rozwijające jego pamięć, koncentrację, umożliwiające utrzymanie funkcjonowania na wysokim poziomie intelektualnym. Działania te powodują, iż osoba starsza czuje się pełnowartościowym członkiem społeczeństwa, posiada poczucie sprawstwa oraz adekwatny poziom samooceny, co w rezultacie ma pozytywny wpływ na jakość życia.

Konkludując można wysnuć wniosek, iż samokształcenie obejmuje przekrój całej piramidy społecznej, jednakże w moim artykule pragnę zaakcentować fakt występowania, drogą rozwoju (czynniki warunkujące rozwój), jak i poziom autoedukacji grupy, jaką są studenci.

Czynniki wpływające na przebieg samokształcenia studentów

Wszystkie usytuowane w rzeczywistości edukacyjnej procesy są poddawane wielorakim wpływom. Takim samym prawom podlega również samokształcenie. Jego przebieg warunkuje szereg czynników, które determinują podjęcie aktywności samoedukacyjnej. Klasyfikując owe warunki, można wyróżnić trzy płaszczyzny ich występowania.

Rys. 3. Czynniki wpływające na podejmowanie i przebieg procesu samokształcenia. Źródło: opracowanie własne na podstawie T. Prymak, 2006

Dwie pierwsze grupy czynników są ściśle związane z kategorią motywów, kierujących jednostką podejmującą działania samokształceniowe, tudzież w przypadku nauczyciela, skłaniających go do trudu pracy nad wyzwoleniem owej motywacji w studentach. Motywy osobiste obejmują takie kategorie, jak: cele, osiągnięcia, plany życiowe, które ustala sama jednostka, w rezultacie zaspokajając potrzebę wyższego rzędu, jaką jest samorealizacja. Ważnym elementem rozwoju osobistego są również aspiracje edukacyjne, będące jednym z motywów ludzkiej aktywności. Można je analizować w aspektach, takich jak pragnienia, gotowość do rozpoczęcia działania oraz jego realizacja [Jankowski, 1999]. Badania nad tym zjawiskiem dostarczają danych niezbędnych w efektywnym procesie projektowania dydaktycznego, w którym warunek sukcesu stanowi wdrożenie adekwatnych metod nauczania – uczenia. Motywy środowiskowe odnoszą się natomiast do dyspozycji wysuwanych w stosunku do danej osoby przez jej własne otoczenie [Karaś, 1994].

Jest to stosunkowo uproszczona analiza motywów podejmowania procesu autoedukacji, jednakże ze względu na problematykę, pragnę większą uwagę poświęcić czynnikom (oddziaływaniom) pedagogicznym i funkcjom, jakie w tym procesie spełniają.

Faktem jest to, iż uczelnia wyższa to instytucja, w której działalność samokształceniowa zajmuje szczególne miejsce w edukacji osób studiujących. Pełni ona rolę zarówno w rozwoju osobowościowym, poznawczym, jak i w przygotowaniu do wykonywania przyszłego zawodu, kształtowania i doskonalenia określonych kompetencji. Z tego względu zadaniem wszystkich typów uczelni oraz nauczycieli akademickich jest wzbu-

dzanie wewnętrznej motywacji studentów oraz umożliwianie im, poprzez stworzenie ku temu odpowiednich warunków, podejmowania aktywnego poszerzania zakresu swej wiedzy deklaratywnej, proceduralnej. Podejmując tematykę wpływu oddziaływań uczelni na proces wielostronnego i całościowego rozwoju jednostki, w którym ustala ona cele, środki, metody, treści oraz dokonuje autokontroli i samooceny, należy poddać analizie:

- metody kształcenia stosowane w uczelni,
- formy organizacji zajęć,
- charakter relacji między studentem a nauczycielem akademickim,
- bazę dydaktyczną uczelni (oferta źródeł samokształceniowych, którą dysponuje dana uczelnia) [Prymak, 2010].

Kształtowaniu umiejętności niezbędnych do realizacji idei samokształcenia sprzyja prowadzenie zajęć w sposób aktywizujący, tj. pozwalający na doświadczanie, samodzielne rozwiązywanie problemów, stawianie pytań, formułowanie wniosków wypływających z dyskursu. Metody te są również bardziej aprobowane przez samych studentów, którzy zauważają ich pozytywne skutki pedagogiczne, m.in. większy zakres zapamiętanego materiału, ukształtowanie określonych umiejętności, wypracowanie odpowiednich strategii samodzielnego uczenia się.

W związku z tym faktem, uczelnia powinna akcentować ten rodzaj metod w procesie współpracy nauczycieli akademickich i studentów. Oczywiście jest, iż metody aktywizujące nie mogą zdominować pozostałych metod kształcenia, gdyż siatka programowa wymaga opanowania pewnych zasobów teoretycznych w zakresie studiowanego kierunku, jednakże w późniejszym etapie należy umożliwić studentom zastosowanie jej w sposób praktyczny, wymagający jej modyfikacji i dostosowania do stawianych problemów. Jest to – moim zdaniem – niezbędny warunek właściwego przygotowania studenta do pełnienia roli refleksyjnego pracownika, który w rzeczywistości zawodowej stanie przed trudnymi decyzjami i sytuacjami wymagającymi „elastyczności myślenia”.

Ważną funkcję w wypracowaniu technik samokształcenia pełnią formy organizacji zajęć, w których uwzględnia się bezpośredni kontakt nauczyciela ze studentem. Otóż istotne jest wprowadzanie sytuacji polegających na interakcji, gdzie nauczyciel prowadzi ze studentami dyskurs jednocześnie umożliwiając stawianie pytań oraz ustalając konsultacje w przypadku pojawiających się dylematów bądź niejasności.

Edukacja nie obejmuje jednak tylko i wyłącznie metod, form, jak i treści kształcenia, lecz również podmioty, które w niej uczestniczą. Istotna staje się więc relacja, jaka powstaje pomiędzy nauczycielem – studentem [Prymak, 2010]. Uważam, iż najbardziej korzystny i konstruktywny jej rodzaj stanowi relacja oparta na idei podmiotowości, która uwzględnia równe prawa, wzajemną życzliwość i zaufanie, sprawiedliwość w ocenie osiągnięć oraz wspólny dialog. W rezultacie prowadzi do wzbudzenia pozytywnej motywacji samokształceniowej, będącej warunkiem powodzenia wszelkich działań edukacyjnych.

Istotny wpływ na kształtowanie przebiegu oraz poziom autoedukacji studentów mają również warunki lokalowe, materialne, czasowe i organizacyjne, jakie stwarza uczelnia. Zadaniem, jakie stoi przed instytucją edukacyjną, jest umożliwienie dostępu do źródeł informacji poprzez odpowiednie wyposażenie biblioteki, pracowni komputerowych oraz laboratoriów, co wymaga poszukiwania nowych zasobów finansowych.

Formy samodoskonalenia podejmowane przez studentów

Funkcjonowanie we współczesnej społeczności akademickiej stawia przed studentami nowe wyzwania. Niewystarczające staje się zamknięcie w elementarnych obowiązkach, wynikających z siatki programowej podejmowanego kierunku studiów, dlatego też wielu młodych ludzi poszukuje dodatkowych form samodoskonalenia, do których zalicza się koła naukowe, ewoluujące pod wpływem otaczającej rzeczywistości. Kierunek zmian w rozwoju owych organizacji studenckich określić można jako „wyjście na zewnątrz”, odzwierciedlające się w działaniach mających na celu popularyzację swych zainteresowań naukowych, wymianę doświadczeń, działanie na rzecz środowiska lokalnego.

Oferta edukacyjna, w ramach której studenci mogą rozwijać swe zainteresowania, doskonalić umiejętności, obejmuje również takie formy, jak: wykłady fakultatywne, pokazy filmowe, wyjazdy studyjne oraz warsztaty organizowane dla studentów, jak i przez studentów, udział w studenckich konferencjach naukowych lub wolontariat w programach pilotażowych. Tak szeroki zakres możliwości powoduje, iż sami adresaci coraz chętniej korzystają z zajęć wykraczających poza tok danego kierunku studiów.

Wymagania ówczesnego rynku pracy uświadamiają, jak istotnym staje się kształcenie pozaformalne, w tym różnorodne kursy i szkolenia podnoszące kwalifikacje oraz naszą konkurencyjność podczas procesu rekrutacji na dane stanowisko. Zjawisko popularyzacji owych form powoduje, iż niektórzy studenci koncentrują się na „kolekcjonowaniu” certyfikatów oraz zaświadczeń, pomijając fakt zdobywania wiedzy i podejmowania autoedukacji, co ma negatywny wpływ na całościowo ujmowany proces kształcenia. Rolą nauczyciela w tej sytuacji jest wzbudzenie autentycznej motywacji i zaakcentowanie pojawiającego się problemu.

Wnioski

Procesy globalizacji, przemiany we wszystkich sferach życia społecznego, gospodarczego sprawiają, iż ważne staje się kształtowanie osobowości świadomego obywatela, tzn. takiego, który posiada kompetencje poszukiwania informacji, refleksyjnej ich analizy oraz wprowadzenia w praktyczne działania. W tym kontekście samokształcenie studentów nabiera nowego, jakże istotnego znaczenia.

Autoedukacja to współcześnie zdobywanie wiedzy proceduralnej i deklaratywnej, niezbędnej do podejmowania nowych inicjatyw na polu uczelnianym, lokalnym, krajowym, gdzie samodoskonalenie jednostki przekłada się na rozwój szerszych grup społecznych, dlatego jest ona jednym z wyzwań XXI wieku, które winniśmy podjąć.

Bibliografia:

- Jankowski Dz. (1999). *Autoedukacja wyzwaniem współczesności*, Wydawnictwo Adam Marszałek: Toruń.
- Filipiak E. (2009). *Uczenie się w klasie szkolnej w perspektywie socjokulturowej*. „Forum dydaktyczne. Przeszłość – Teraźniejszość – Przyszłość”. Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, nr 5-6.
- Karaś S. (1994). *Sztuka samokształcenia*, Wydawnictwo SORUS: Warszawa.

- Kupisiewicz Cz, Kupisiewicz M. (red.) (2009). *Słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN: Warszawa.
- Pająk K., Zduniak A. (red.) (2003). *Edukacyjne wyzwania początku XXI wieku*, Dom Wydawniczy Elipsa: Poznań-Warszawa.
- Pawłowska M. (2008). *Samokształcenie – kluczowa kompetencja pracownika XXI wieku*, „Edukacja i Dialog”, nr 4, Warszawa.
- Petty G. (2010). *Nowoczesne nauczanie. Praktyczne wskazówki i techniki dla nauczycieli, wykładowców i szkoleniowców*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne: Sopot.
- Prymak T. (2010). *Kreowanie przez uczelnie warunków do autoedukacji studentów*, „Edukacja i Dialog”, nr 6, Warszawa.
- Siadak G. (2009). *Private tuiton i private tutoring, czyli o korepetycjach w polskim systemie edukacji*, „Forum dydaktyczne. Przeszłość – Teraźniejszość – Przyszłość”. Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, nr 5.